

בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים

מאת

חיים אברהם*

א. מבוא. ב. המקורות הנורמטיביים ופרשנותם בפסיקה. ג. התשתית המשפטית: תקנה 14 ודיני החברות.
ד. פטור מאגרה – קווים מנחים. ה. במקום סיכום.

א. מבוא

כל הליך משפטי דורש תשלום אגרה בטרם יחל בית המשפט במלאכתו, אלא אם כן חלים החריגים הקבועים בדין.¹ בלשונו של השופט לנדוי, "אגרות בתי-משפט הן חלק מהכנסות המדינה, והן נגבות בקשר לשירות שהמדינה, על-ידי בתי-המשפט שלה, מספקת לבעל-הדין".² אין פירוש הדבר שהאגרות משקפות את עלותו הריאלית של ההליך המשפטי, אך יש בהן כדי להטיל חובת השתתפות בעלות ההליך.³

לעצם החיוב בתשלום אגרה יש שלוש תכליות מרכזיות – השתתפות המתדיינים במימון ההליך המשפטי, ייעולו והבטחת הגינותו.⁴ עניין המימון מובן מאליו, אם כי לא מצופה מהמתדיינים לשלם אגרה המשקפת את עלותו הריאלית של ההליך. ייעול ההליך מתבטא בכך שהחיוב בתשלום האגרה מסייע במניעת נקיטה של הליכי סרק, ובהיעדרם בית המשפט יכול להתננות לתובענות מבוססות.⁵ יש לכך חשיבות מיוחדת במערכת המשפטית שלנו, העמוסה לעיפה.⁶ אשר להוגנות ההליך, במתן התמריץ להעמיד תביעות על סכום ריאלי, האפשרות להפעיל לחץ פסול על הצד שכנגד באמצעות קביעת סכומי תביעה מופרזים מצטמצמת.⁷

לצד היתרונות הנודעים לחיוב באגרה, חשוב לעמוד על הפגיעה האפשרית בזכות הגישה לערכאות, אשר הוכרה כזכות יסוד חוקתית.⁸ מחד גיסא, הטלת אגרה עלולה להכביד על המבקש לפנות לבתי המשפט, ואולי אף לחסום את פנייתו כליל.

* SJD Candidate, University of Toronto. ברצוני להודות לעו"ד עדן שריד, לעו"ד עמרי בן-צבי, לעו"ד מלי אומיד-ברגר ולחברי המערכת על הערותיהם ותרומתם הרבה לחיבור זה. למען הגילוי הנאות עליי לציין, כי בתקופת התמחותי במחלקה האזרחית של פרקליטות המדינה, סייעתי בייצוג המדינה בהליכים שבהם עלתה השאלה שבמוקד רשימה זו, וכן השתתפתי בישיבות "פורום אגרות" המשותף לפרקליטות המדינה, פרקליטות המחוז, מחלקת ייעוץ וחקיקה של משרד המשפטים והנהלת בתי המשפט. אולם כל האמור ברשימה זו הוא על דעתי האישית בלבד.

1 תקנה 2 לתקנות בתי המשפט (אגרות), התשס"ז-2007. (להלן – תקנות האגרות).

2 ע"א 155/75 פקיד השומה נ' להד, פ"ד כט(2) 505, 506 (1975).

3 אורי גורן סוגיות בסדר דין האזרחי 869 (2009).

4 ע"א 8166/11 חברת אלי ראובן בנייה והשקעות בע"מ (בפירוק) נ' נ. אלה ובניו חברה קבלנית לבניין (1972) בע"מ, בפס' 14 לפסק דינו של הנשיא (בדימוס) גרוניס (פורסם בנבו, 12.4.2015) (להלן – עניין חברת אלי ראובן).

5 שם.

6 בג"ץ 6490/04 צביח נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, פ"ד נט(3) 750, 742 (2005); רע"א 2623/02 סיס עיצוב ריהוט ציבורי נ' בזק החברה הישראלית לתקשורת, פ"ד נז(1) 717, 720 (2002); הנהלת בתי המשפט דו"ח הועדה לבחינת דרכי ייעול ההליכים המשפטיים (2008); עניין חברת אלי ראובן, לעיל ה"ש 4, בפס' 14 לפסק דינו של הנשיא (בדימוס) גרוניס.

7 ע"א 10537/03 מדינת ישראל נ' יש-גד תעשיות לתשתית (1993) בע"מ, פ"ד נט(1) 642, 648 (2004).

8 רע"א 9567/08 כרמל אולפניים בע"מ נ' תעשיות אלקטרוכימיות 1952 בע"מ (בפירוק) (פורסם בנבו, 5.1.2011); בג"ץ 9198/02 ההסתדרות הרפואית בישראל נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנבו, 2.10.2008); בג"ץ 1661/05 המועצה המקומית חוף עזה נ' ממשלת ישראל, פ"ד נט(2)

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ דין** ט(1) 50 (תשע"ה)

לכן עשויות להישמע טענות המצדדות בביטול החיוב באגרות משפט כדי לאפשר לכל מאן דהוא להיכנס בשערי בית המשפט. מאידך גיסא, לולא הייתה מוטלת חובת תשלום אגרה, סביר להניח שהיו נפתחים הליכים משפטיים רבים, מהם מוצדקים ומהם קנטרניים, מיותרים או אפילו פסולים בתכלית. אף במצב דברים זה הייתה נפגעת זכות הגישה לערכאות, שכן רבים היו נאלצים להמתין שנים רבות עד שתתברר תביעתם, בשל העומס. לכן נראה כי החובה הכללית לשלם אגרה מאזנת כראוי בין זכות הגישה לערכאות לבין האינטרסים הנוספים שנמנו לעיל, ובייחוד לנוכח המנגנונים השונים המעניקים פטור מתשלום אגרה או מאפשרים את הפחתתה בנסיבות המתאימות.

רשימה זו תתמקד בסוגיית מתן פטור מתשלום אגרת בתי משפט לחברות בהליכים אזרחיים. להלן תיבחן הסוגיה בכוונה להצביע על הפרשנות הראויה לתקנה 14 לתקנות האגרות במקרים שבהם חברות מבקשות פטור מאגרה מטעמי היעדר יכולת כלכלית, ויוצעו קווים מנחים לעניין חובתן לפנות לצדדים שלישיים בעקבות פסק דין בלורי. בפרק ב יוצגו המקורות בדין למתן פטור מאגרה, וכן התפתחות הפסיקה בנושא זה. בפרק ג יפורטו הטעמים הרלוונטיים לנושא בתקנות סדר הדין האזרחי ובדיני החברות. בפרק ד ייבחן הדין לנוכח הטעמים שאותרו, ויוצעו קווים מנחים למתן פטור מאגרת בית משפט לחברות.

ב. המקורות הנורמטיביים ופרשנותם בפסיקה

מתן פטור מאגרה מוסדר בשלוש תקנות מרכזיות: תקנה 19 לתקנות האגרות, הקובעת את בעלי הדין הפטורים מאגרה; תקנה 20 לתקנות האגרות, הקובעת את העניינים הפטורים מאגרה; תקנה 14 לתקנות האגרות, הקובעת כיצד ייבחן פטור בכל העניינים שאינם נכנסים לגדרי תקנות 19–20.

מעיון בתקנות אלו עולה, כי חברות אינן נמנות עם בעלי הדין הפטורים מאגרה.⁹ לכן, במקרים שעניינם אינו פטור מאגרה, יש לבחון את התקיימות תנאי תקנה 14 לתקנות האגרות, הקובעת כי:

14" (א) בעל דין, הטוען שאין ביכולתו לשלם אגרה, יצרף לתובענה, עם הבאתה לראשונה לבית המשפט, בקשה לפטור מתשלום אגרה בגין אותה תובענה, בצירוף תצהיר שיפרט בו את רכושו, רכוש בן זוגו ורכוש הוריו אם הוא סמוך על שולחנם, ומקורות הכנסתו בששת החודשים שקדמו לתאריך הבקשה.

...

(ג) הוגשה בקשה לפטור מתשלום אגרה וראה בית משפט שאין ביכולתו של המבקש לשלם את האגרה, ונראה לבית המשפט שההליך מגלה עילה, רשאי בית המשפט לפטור את המבקש מתשלום האגרה, כולה או חלקה; בית המשפט יתחשב ביכולתו האישית של המבקש בלבד, בהסתמך על רכושו, רכוש בן זוגו ורכוש הוריו, אם הוא סמוך על שולחנם בלבד."

התקנה מונה שני תנאים מצטברים הנדרשים לשם מתן פטור: הראשון, שההליך מגלה עילה; והשני, שהוכח על ידי בעל הדין כי אין ביכולתו לשלם את האגרה. לעניין הוכחת חוסר היכולת, על בית המשפט להתחשב ביכולתו של מבקש הפטור

481, 611–612 (2005); ע"א 733/95 ארפל אלומיניום בע"מ נ' קליל תעשיות בע"מ, פ"ד נא(3) 577 (1997); יורם רבין "זכות הגישה לערכאות – מזכות רגילה לזכות חוקתית" המשפט ה' 217 (2001).

9 תקנה 19 לתקנות האגרות פוטרת מחובת תשלום אגרה את המדינה וגופיה, בעלי דין המיוצגים על ידי הלשכה לסיוע משפטית ובנסיבות מסוימות קרובי משפחה של אדם שנפטר עקב פעולות מלחמה או איבה או במהלך שירותו הצבאי.

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ** דין ט(1) 50 (תשע"ה)

בהסתמך על רכושו, וככל שהוא סמוך על שולחנם גם על רכוש בן זוגו והוריו.¹⁰ הקושי בענייננו נובע מפירוש תנאי אחרון זה – האם במקרה של חברה ניתן וראוי לפרש את המונחים "הורים" ו"בן זוג" כבעלי מניותיה של החברה, מנהליה או נושיה, וכיצד יש לבחון את תלות החברה בהם – אם בכלל?

אחת ההחלטות המכוננות בכל הנוגע לסוגיית פטור חברות מאגרת בית משפט ניתנה בבש"א 505/89 **דנאר בע"מ נ' בנק הפועלים בע"מ**.¹¹ במקרה זה חברה פרטית, שהוצא נגדה צו כינוס נכסים, ערערה לבית המשפט העליון על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל-אביב, אשר הורה על אכיפת שעבודים ומינוי כונס נכסים בעניינה. עם הערעור הוגשה בקשה לקבלת פטור מאגרת ערעור ופטור מעירבון להבטחת הוצאות הבנק בערעור. בעל המניות העיקרי, שכיהן גם כמנהל החברה, הצהיר כי בשל כינוס הנכסים לא עמדו לרשות החברה נכסים כלשהם למימון האגרה, וכן כי אף לו ולאשתו אין רכוש כלשהו שיכול לסייע במימונה, תוך ציון העובדה שהם נעזרים בתמיכת קרובי משפחת האישה ובקצבה ממשרד הביטחון.¹² במקרה זה התעוררו שתי שאלות מרכזיות: האחת, אם התקנות הישנות שוללות את האפשרות שחברות יזכו בפטור מאגרה בשל היעדר יכולת כלכלית; השנייה, אם יש לחייב חברה נטולת יכולת כלכלית לפנות לקרובים אליה לשם מימון האגרה. רשם בית המשפט העליון, השופט צור, קבע בהחלטתו כי ברור מלשון התקנה ומתכליתה שחברה יכולה לבקש – ולקבל – פטור מאגרה, ככל בעל דין. ובלשונו שלו:

"כשם שהתקנות הקובעות חובת תשלום אגרה אינן מבחינות – לעניין האגרה – בין מעמדם של בעלי דין שונים, כך אין כל יסוד לערוך הבחנה שכזו לעניין פטור מאגרה. עצם העובדה שתקנה 13 מחייבת בעל דין המבקש פטור מאגרה להצהיר על רכושו, רכוש בן-זוגו והוריו אינה מלמדת בהכרח על כך שחברה – לה אין בן-זוג או הורים – אינה יכולה לבקש פטור כמוהו. מטרת התקנות היא לפתוח שערי בית משפט לכל בעלי הדין המתדיינים – בלי קשר למעמדם ולצורת התאגדותם – וכפועל יוצא מכך יש לפרש את התקנה בעניין פטור מאגרה באופן שתחול גם על בעל דין שאינו בשר ודם".¹³

עוד קבע השופט צור כי על החברה מוטלת החובה לפעול בסביבתה הקרובה, כלומר בקרב מנהליה ובעלי מניותיה, לשם גיוס כספים למימון האגרה – בלי לדון ביכולתם של קרובים אלו ותוך התחשבות במידת הקרבה של מנהלי החברה ובעלי מניותיה לחברה עצמה. החלטות אלו אומצו בשורה ארוכה של פסקי דין,¹⁴ ובין היתר הוכר בכך שאין לבחון את יכולתם

10 בהקשר זה יש לציין, כי ישנה עמימות מסוימת בלשון התקנות בכל הנוגע לתחולת הביטוי "אם הוא סמוך על שולחנם בלבד" – האם "שולחנם" נוגע למצבים בהם המבקש סמוך על שולחן הוריו, ויש להתחשב במצבו הכלכלי של בן הזוג גם אם המבקש אינו סמוך על שולחנו (למשל אם בני הזוג פרודים אך אינו גרושים, או שמדובר בידועים בציבור המתנהלים בנפרד כלכלית); או שמא "שולחנם" נוגע גם להורים וגם לבני זוג, ובמקרה זה כאשר המבקש אינו סמוך על שולחנם של מי מאלה הוא אינו נדרש להציג ראיות בדבר יכולתם ונכונותם לסייע לו כלכלית בתשלום האגרה. שאלה זו טרם זכתה להתייחסות בפסיקה, אך מענה עליה אינו הכרחי לצרכי חיבור זה משום שכפי שנראה להלן לחברות אין הורים או בני זוג.

11 (פורסם בנבו, 11.3.1990) (להלן – עניין **דנאר**).

12 בהקשר זה חשוב לציין כי תקנות האגרות החליפו את תקנות בית משפט (אגרות), התשמ"ח–1987 (להלן – התקנות הישנות), אשר פורשו באופן המטיל על בעל דין המבקש פטור מאגרה לפנות לא רק לקרובי משפחתו הקרובים, אלא אף לידידים ומכרים. ראו: בש"א 220/88 **שרייר נ' נקש** (פורסם בנבו, 11.10.1988); בש"א 494/95 **שמעוני נ' שמעוני** (פורסם בנבו, 23.3.1995); ע"א 8255/99 **עו"ד פנדיך נ' קנריק** (פורסם בנבו, 21.11.1999).

13 עניין **דנאר**, לעיל ה"ש 11.

14 ראו, למשל: עניין **חברת אלי ראובן**, לעיל ה"ש 4, בפס' 15 לפסק דינו של הנשיא (בדימוס) גרוניס; רע"א 6344/10 **הועדה המקומית לתכנון ולבניה רמת השרון נ' בלורי בע"מ** (פורסם בנבו, 14.12.2011) (להלן – עניין **בלורי**); ע"א 2686/11 **אלי בראשי ובניו, עבודות עפר ופיתוח בע"מ נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 07.02.2013) (להלן – עניין **בראשי**); רע"א 8970/07 **הגות הספר היהודי 1995 בע"מ (בפירוק) נ' בנק המזרחי המאוחד בע"מ** (פורסם בנבו, 15.11.2007) (להלן – עניין **הגות הספר היהודי**); רע"א 371/05 **מ.מזוז 1990 בע"מ נ' מדינת ישראל משרד הביטחון** (פורסם בנבו, 21.02.2005) (להלן – עניין **מזוז 1990 בע"מ**). בהקשר זה מעניין לראות כי בבריטניה, למשל, חברות אינן יכולות לבקש פטור מתשלום אגרת בית משפט כלל. ראו: The Civil Proceedings Fees Order 2008 [UK], Schedule 2; HM Courts & Tribunals Service, *Court and Tribunal Fees* –

Do I Have To Pay Them?, available at www.fbu.org.uk/wp-content/uploads/2014/04/HM-Court-and-Tribunal-fees.pdf

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ** דין ט(1) 50 (תשע"ה)

הכלכלית של בעלי המניות לשלם את האגרה בנסיבות מסוימות, כגון במקרים שבהם מדובר בחברה ציבורית שיש לה בעלי מניות רבים וקטנים.¹⁵

פסק דין חשוב נוסף בתחום דנן ניתן ברע"א 6360/99 **מדינת ישראל נ' גיל חברה לפיתוח ותעשיות בע"מ (בפירוק)**.¹⁶ במקרה זה דובר בחברה בפירוק אשר תבעה השבה של כספים שהועברו לפקיד השומה בתל-אביב כניכוי מס במקור, בגין דיבידנדים שנמשכו שלא כדין.¹⁷ רשמת בית המשפט המחוזי מרכז, השופטת ברוש, קבעה כי אין לפטור את החברה מתשלום האגרה, אך בערעור על החלטה זו קבעה הנשיאה גרסטל כי יש לפטור את החברה ממקצת תשלום האגרה משום שנושי החברה החיצוניים אינם בבחינת "סביבתה הקרובה" של החברה, ואין המפרק חייב לפנות אליהם למימון התביעה.¹⁸ השאלה המרכזית שעמדה להכרעה הייתה אם חברה בפירוק חייבת בנסיבות מסוימות לפנות לנושי החברה לשם מימון האגרה. בית המשפט העליון נמנע מלהעניק רשות ערעור, וסוגיה זו נותרה ללא הלכה מחייבת הן במקרה זה הן במקרים נוספים שנדונו לאחריו.¹⁹

בשל הקשיים שעלו מפרשנות זו של התקנות הישנות, הותקנו התקנות החדשות, שהיקפן צר יותר, והן דורשות פנייה רק להורים או לבני זוג כאשר הקשר הכלכלי והתמיכה הכלכלית שלהם במבקש ברורים וחזקים.²⁰ אולם הנוסח החדש גרם לחוסר בהירות באשר לאפשרותן של חברות לקבל פטור מאגרה לפי תנאי תקנה 14. על פניו, התקנה דנה באפשרות לפטור "בעל דין" או "מבקש", אשר בהחלט עשויים להיות גם חברות; אולם בה בעת התקנה מבקשת שייבחנו היכולות הכלכליות של בן זוגו של המבקש או הוריו כאשר הוא סמוך על שולחנם. חוסר הבהירות בדיון מוסיף ומתעצם הן מהיעדר הלכה מחייבת בסוגיית הצורך לפנות לנושי חברה הנמצאת בפירוק, הן משום שבית המשפט נמנע מלקבוע אם יש להחיל דין זה על כל הליכי חדלות פירעון, או שמא ישנם הבדלים בין חברות הנתונות בהקפאת הליכים או בהסדר נושים, לבין חברות בהליכי פירוק.²¹ אמנם בכמה מקרים היה בית המשפט העליון מוכן להניח, בלי לקבוע מסמרות, כי ניתן לפנות לנושים בנסיבות מסוימות, למשל כאשר מדובר בנושה עיקרי יחיד, אך כי פנייה זו אינה נדרשת אם הנושה פטור בעצמו מתשלום האגרה.²²

ברי שלחברה, כאישיות משפטית שאיננה "טבעית", אין הורים או בני זוג, אך עשויים להיות מקרים שבהם היא תלויה מבחינה כלכלית בגורמים אחרים – בעלי מניותיה, מנהליה, נושיה, חברות אם או חברות בת. לכאורה, ניתן לטעון שהמחוקק נקט לשון מצומצמת ודווקנית, ובכך יצר הסדר שלילי המונע לחלוטין מתן פטור מאגרה לחברות. טענה אחרת שעשויה לעלות

15 עניין בלורי, לעיל ה"ש 14; רע"א 302/13 **רימונים חברה להשקעות בע"מ נ' ישרוטל ניהול מלונות (1981) בע"מ** (פורסם בנבו, 21.4.2013) (להלן – עניין **רימונים**).

16 פ"ד נד(4) 554 (2000) (להלן – עניין **גיל**).

17 שם, בעמ' 555–556.

18 שם, בעמ' 557.

19 שם, בעמ' 557–558; רע"א 2134/06 **סלמן קדמני נ' קדמני קורפוריישן בע"מ (בפירוק)** (פורסם בנבו, 29.8.2006) (להלן – עניין **קדמני**); רע"א 1010/06 **רו"ח צבי איציק-מפרק "אריהנט טקסטיל בע"מ (בפירוק)" נ' עו"ד שמואל קמחי** (פורסם בנבו, 16.8.2007) (להלן – עניין **קמחי**); ע"א 7602/09 **בנק הפועלים בע"מ נ' CIBEL FINANCIERE S.A** (פורסם בנבו, 10.2.2011) (להלן – עניין **בנק הפועלים**); עניין **הגות הספר היהודי**, לעיל ה"ש 14; עניין **בראשי**, לעיל ה"ש 14.

20 עניין בלורי, לעיל ה"ש 14; פרוטוקול ישיבה מס' 666 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-16, 37–38, 42, 48 (28.02.2006) (להלן – פרוטוקול ישיבה מס' 666). אולם נוצרה הבחנה מלאכותית מעט, שכן החוק אינו דורש פנייה לכל גורם התומך כלכלית במבקש, אלא אך להורים ולבני הזוג. הגדרה מצמצמת זו באה בתגובה על פרשנות בתי המשפט לתקנות הישנות, באופן שחייב דה-פקטו פנייה לגורמים רבים, ורחוקים מן המבקש, לשם מימון האגרה.

21 עניין **בראשי**, לעיל ה"ש 14.

22 עניין **קדמני**, לעיל ה"ש 19; עניין **קמחי**, לעיל ה"ש 19; עניין **אולפנינים**, לעיל ה"ש 8; עניין **בנק הפועלים**, לעיל ה"ש 19, פס' 10 לפסק דינו של השופט גרוניס. הרציונל שביסוד מתן הפטור כארש הנושה העיקרי פטור בעצמו קשור בקשר הדוק למצב החברה. עד כה פנייה לנושים נדרשה כאשר החברה הייתה בהליכי פירוק. במקרים אלו, האינטרס הגדול ביותר בקיום התביעה הוא של הנושים, בשל סדרי הנשייה הנקובים בסעיף 354 לפקודת החברות [נוסח חדש], התשמ"ג–1983 (להלן – פקודת החברות). כאשר החברה מנהלת דיון משפטי שכל ההכנסות ממנו ישולמו לנושים, ניתן לראות בה כאילו נכנסה לנעליהם. לכן, ככל שהחברה פועלת בשם הנושים, והאינטרס הכלכלי של גורמים אחרים חלש או אף נעדר כליל, ישנו היגיון מסוים במתן פטור לחברה החסרה יכולת כלכלית כאשר לנושים עצמם יש פטור סטטוטורי מתשלום האגרה, שכן לו הם היו מנהלים את התביעה, הם לא היו נדרשים לשלם אגרה כלל.

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארת דין** ט(1) 50 (תשע"ה)

היא שאכן יש הסדר שלילי בתקנות, אך הסדר זה אינו מונע את אפשרות מתן הפטור לחברות אשר יוכיחו כי אין ביכולתן – וביכולתן בלבד – לעמוד בתשלום האגרה. טענה שלישית שעשויה להישמע היא שיש לפרש את המונחים "הורים", "בן זוג" ו"סמוך על שולחנם" תוך התחשבות בתכלית התקנה, ובכך לאפשר את בחינת יכולתה של חברה לגייס את סכום האגרה גם ממקורות אשר היא מקיימת עמם יחסי קרבה ותלות כלכלית. ולבסוף, עשויה להישמע טענה רביעית, ולפיה יש לפרש את התקנה ותחולתה לפי תכליתה, בלי לטעון שיש לראות בגורמים שלישיים, הקשורים לחברה, הורים או בני זוג.

עם חוסר ודאות זה של פרשנות תקנה 14 נאלץ להתמודד בית המשפט העליון בעניין **בלורי**.²³ במקרה זה פתחה חברת בלורי בע"מ בהליכים נגד הוועדה המקומית לתכנון ובנייה רמת השרון, לאחר שהוציאה עיריית רמת השרון צו הפסקת עבודה מנהלי, מן הטעם שהיתר הבניה שניתן לבלורי על ידי המבקשת ניתן שלא כדין.²⁴ החברה ביקשה פטור מתשלום אגרת בית המשפט, בטענה שהיא נתונה בגירעון של 47 מיליון שקלים, וכי לבעלי מניותיה אין היכולת הכלכלית לשאת בתשלום האגרה אשר עמדה על סך של 2,200,000 ש"ח. רשמת בית המשפט המחוזי מרכז, השופטת פלאוט, דחתה את בקשת החברה, אך החלטה זו נהפכה בחלקה על ידי בית המשפט המחוזי מרכז בראשות השופטת אהד, שקבעה כי יינתן לחברה פטור חלקי מאגרה.²⁵ על החלטה זו הגישה הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה בקשת רשות ערעור. השופט הנדל נדרש לשאלה כיצד יש להעניק פטור מאגרה לתאגיד, ובתוך כך לשאלה אם יש להכיר בבעלי מניות החברה או במנהליה כהורים או כבני זוג לצורך תקנה 14 לתקנות האגרות. השופט הנדל קבע כי המחוקק בחר בהסדר שלילי בתקנות, ולכן אין לפרש את המונחים "הורה" או "בן זוג" בצורה מלאכותית.²⁶ עם זאת פסק השופט הנדל כי החברה צריכה להוכיח את חוסר יכולתה הכלכלית, ולשם כך בית המשפט יכול לבחון – בנסיבות מסוימות – את יכולתם הכלכלית של בעלי המניות או מנהלי החברה. ובלשונו:

"על בית המשפט הדן בבקשה למתן פטור מאגרה לבדוק היטב את יכולתו הכלכלית של בעל דין. אמנם, גבולותיה של אותה הבדיקה כלפי היחיד צומצמו ברמת הרוחב – מבקש הפטור, בן או בת זוגו והוריו. ואולם בחינת יכולתו הכלכלית של בעל דין לא מצויה רק בבחינה אופקית, אלא מצריכה היא הסתכלות עומק. לשון אחר, **סבורני כי עיקרו של הכלל הקבוע בתקנות האגרות אינו בדבר קרוב המשפחה הפלוני אליו יש לפנות בסיוע לתשלום האגרה – כי אם בבדיקה היסודית שיש לבצע ביחס ליכולתו של בעל הדין לשלם**. כך כלפי היחיד. כך המצב לגבי חברה. יש לבצע בדיקה יסודית של יכולותיה הכלכליות של החברה, בין היתר, בהתאם לסוגה, מאפייניה, מבנה ההתאגדות שלה ונסיבותיה המיוחדות. **בהקשר זה – בחינה [כך במקור – ח' א'] המצב האמיתי של החברה – יהיה מקום להתייחס אף לבעלי מניותיה ומנהליה**. נימוק נוסף נעוץ בחשש להיווצרות חוסר שיוויון בין בעל דין בשר ודם לבין גוף מאוגד. זאת באופן שמקל דווקא עם האחרון. בהיבט המעשי, עלולות להיווצר בעיות מספר בכגון דא, ביניהן – 'הברחת נכסים' לצורך יצירת מצג שווא של היעדר יכולת כלכלית, או למשל ניצול מתן הפטור על מנת לתבוע סכום גבוה במיוחד. אל לבית המשפט להיות תמים בבדיקתו. על מנת להתמודד עם קשיים אלו, ולשאוף לא רק לשיוויון בין בעל דין בשר ודם לבין גוף מאוגד, אלא גם להכרה בכך שהגוף המאוגד אינו במעמד של אדם, המחוקק קבע כלי עזר נוסף.²⁷ (הדגשות שלי – ח' א')

למעשה, ניתן לטעון כי הלכת **בלורי** לא חידשה רבות, אלא אך אישרה את ההלכות שהיו בתוקף עובר לתיקון תקנות האגרות בשנת 2007, אשר דרשו פנייה למנהלים ובעלי מניות. אך זוהי ראייה חלקית של פסק הדין, אשר חידד שלוש נקודות: ראשית, אין חובה לפנות למנהלים ובעלי המניות בכל מקרה ומקרה, וייתכנו מקרים שפנייה שכזו לא תידרש כלל.²⁸ שנית, הדרישה המוטלת על החברות אינה אך ורק לפנות לסביבתה הקרובה לשם גיוס האגרה, וייתכנו מקרים מסוימים (אשר אינם

23 לעיל ה"ש 14.
24 שם, בפס' 2 לפסק דינו של השופט הנדל.
25 שם.
26 שם, בפס' 6 לפסק דינו של השופט הנדל.
27 שם, בפס' 7 לפסק דינו של השופט הנדל.
28 והשוו: עניין **רימונים**, לעיל ה"ש 15.

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ** דין ט(1) 50 (תשע"ה)

מפורטים בפסק הדין) שבהם **תיבחן** היכולת הכלכלית של בעלי המניות והמנהלים עצמם ונימוקי דחייתם את בקשת הסיוע כחלק משיקולי מתן הפטור – זאת בשונה מהלכת **דנאר** שבה נדרשה **פנייה** לבעלי המניות והמנהלים בלבד. שלישית, בית המשפט דחה במפורש את פרשנות המדינה, אשר ביקשה לראות במנהלים ובעלי מניות הורי החברה או בני הזוג שלה. עם זאת, נראה כי הלכת **בלורי**, בדומה להלכת **גיל**, אינה מספקת מענה לסוגיית הפנייה לנושי החברה, אלא עוסקת רק בצורך לפנות לבעלי מניות החברה ולמנהליה לשם קבלת הפטור.

אם כן, סיכום הדין הקיים מצביע על הכרה עקרונית ביכולתן של חברות לבקש פטור מאגרה. ברם, התנאים שבהם החברות צריכות לעמוד משתנים לפי נסיבות כל מקרה ומקרה; לעתים תידרש פנייה לבעלי המניות, המנהלים או נושי החברה, ולעתים פנייה זו אינה נדרשת בשל מבנה החברה, מצבה המשפטי או מצבם המשפטי של צדדים שלישיים אלו. להלן נבקש לקחת צעד אחד לאחור, ולבחון *de novo* את הסוגיה בכללותה. נעמוד על הרציונל שביסוד תקנה 14, וכן נבהיר עקרונות בסיסיים בדיני החברות, כדי להצביע על הפרשנות הראויה של הדין (וכפי שנראה, פרשנות זו עולה בקנה אחד עם פסק דין **בלורי**). הדיון האמור יעמיד את התשתית התיאורטית המתאימה לפיתוחם של קוים מנחים לפרשנות התקנות, אשר יוצגו בפרק ד' ויבהירו את השאלות שנותרות עמומות או ללא מענה על פי הפסיקה הקיימת.

ג. התשתית המשפטית: תקנה 14 ודיני החברות

כאמור בפרק ב לעיל, כדי שביית המשפט יפטור מבקש מתשלום אגרה, יש לעמוד בשני תנאים מצטברים: הראשון, שההליך מגלה עילה; והשני, היעדר יכולת כלכלית של המבקש בלבד.²⁹ יכולת זו נבחנת באמצעות בדיקת רכושו של המבקש, ורכוש בן זוגו והוריו, אם הוא סמוך על שולחנם.³⁰ תכליתה של דרישה זו היא לבחון יכולת כלכלית ממשית, ולמנוע שני מצבים: מצב שבו יינתן פטור מאגרה למי שהבריה נכסים או שיכולתו הכלכלית האמיתית לא נחשפה – למשל, חיילת במשפחה אמידה התובעת בהליך שגם הוריה ייהנו ממנו והם תומכים בה בחיי היומיום; ומצב שבו לא יינתן פטור מאגרה בשל הטלת עול רב מדי על כתפי המבקש או הרתעתו מעצם הגשת תביעה – למשל, באמצעות פנייה למכרים רחוקים כפי שדרשו התקנות הישנות.³¹ הרציונל שביסוד הדרישה לפנות לבן הזוג או להורים שהמבקש סמוך על שולחנם הוא הכרה במשאבים העומדים לרשות המבקש בחיי היומיום, ומאפשרים את עצם מחייתו. אולם בה בעת המחוקק אינו דורש לפנות לסבים או לצאצאים, גם אם הם תומכים במבקש לחלוטין מבחינה כלכלית. המחוקק נתן בכך ביטוי לרצונו לצמצם ככל האפשר את הפגיעה האפשרית בזכות הגישה לערכאות, תוך בחירה בכלל אצבע צר המושתת על התפיסה שבחברה הישראלית תלות כלכלית קיומית יומיומית עשויה להתקיים בעיקר בין ילדים לבין הוריהם (באופן חד־צדדי) ובין בני זוג (באופן הדדי).

נשאלת השאלה – כיצד ניתן להחיל את דרישות תקנה 14 על חברות? התנאי הראשון של גילוי עילה אינו מעורר קושי מיוחד בבואנו להחילו על חברות המבקשות פטור מאגרה. אולם התנאי השני אינו פשוט כלל ועיקר: האם יש לפרש את המונחים "הורה", "בן זוג" ו"סמוך על שולחנם" פרשנות תכליתית, ובשינויים המחויבים, כאשר מדובר בחברות? האם יש לתת פרשנות תכליתית לתנאים אלו בלי להקיש מן המונחים עצמם, קרי לבחון תלות קיומית כלכלית יומיומית בכל גורם שהוא בלי לקבוע שהוא מקיים קשרי משפחה אלו או אחרים? או שמא מדובר בהסדר שלילי שקבע המחוקק, המביא לידי כך שאצל חברות נדרשת הוכחת חוסר היכולת שלהן בלבד, ואין לפנות לשום גורם אחר? לשון התקנות לא בהכרח שוללת אף אחת מן החלופות הללו, שכן אין בתקנה זו כל התייחסות לאפשרות שחברות יבקשו פטור מאגרה.

התשובה לשאלה מורכבת זו דורשת פנייה הן לתכלית תקנה 14 לתקנות האגרות הן לעקרונות בסיסיים בדיני החברות. כאמור לעיל, תכלית התקנה היא לצמצם את הפגיעה בזכות הגישה לערכאות במקרים של חוסר יכולת כלכלית. חוסר

29 תקנה 14 לתקנות האגרות.

30 שם.

31 פרוטוקול ישיבה מס' 666, לעיל ה"ש 20, בעמ' 36–48.

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ** דין ט(1) 50 (תשע"ה)

היכולת נמדד בנוגע למשאביו האישיים של המבקש, אך גם בנוגע למשאבי התומכים "הטבעיים" במבקש במקרים של תלות כלכלית – הוריו או בן זוגו. בתוך כך, מלשון התקנה ומדיוני ועדת החוקה, חוק ומשפט אין עולה חובה להבחין בין מבקש אנושי לבין ישויות משפטיות אחרות, אלא אך כי תקנה זו נועדה לצמצם את הפגיעה בזכות הגישה לערכאות.³² אדרבה, במהלך דיוני הוועדה עלתה הבעייתיות שבפנייה לצדדים שלישיים במקרים שיש אישיות משפטית "מלאכותית" נפרדת, אם כי רובו המכריע של הדיון נעשה מתוך מחשבה על מבקשים אנושיים.³³ לכן נראה כי במקרה זה המחוקק אמנם הכיר באפשרות לתת פטור מאגרה לחברות, אך לא קבע כיצד עליהן להוכיח את חוסר מסוגלותן – לעומת קביעותיו בעניין מבקש בשר ודם. פרשנות זו עולה בקנה אחד עם תכלית התקנה, תוך השוואת מעמדן של חברות לזה של פרטים בכל הנוגע לזכות הגישה לערכאות.³⁴

אולם, משהגענו למסקנה כי ישנה לקונה בתקנה באשר לאופן הוכחת חוסר יכולתה הכלכלית של חברה, נשאלת השאלה כיצד ראוי למלאה. ברי שחברה המבקשת פטור מאגרה תידרש להוכיח את חוסר מסוגלותה בהסתמך על רכוש, אך האם עלייה לפנות לצדדים שלישיים? – ואם כן, למי ובאילו מקרים? לשם מענה על שאלות אלו יש לבחון את מבנה החברה ומהותה.

הורתה של חברה ברעיון, אשר אדם או חבר בני אדם מבקשים להפכו למציאות. רעיון זה הוא כמטען הגנטי של החברה; הוא הרוח החיה שלימים תעוגן בתקנון החברה.³⁵ אך כדי להפוך את הרעיון למציאות, נדרשים חומרי גלם, שאותם החברה יכולה להשיג אך ורק באמצעות מימון. מימון זה עשוי להימצא באחת משלוש דרכים מרכזיות: הון עצמי, הנפקת מניות³⁶ או הנפקת איגרות חוב.³⁷

חברה נולדת באמצעות פעולה משפטית של רישום, ומשקמה החברה, "היא אישיות משפטית כשרה לכל זכות, חובה ופעולה המתיישבת עם אופיה וטבעה כגוף מואגד".³⁸ בכך, חוק החברות קובע כי חברה – בדומה לכל אדם – היא בעלת אישיות משפטית, וביכולתה לבצע פעולות משפטיות, וליהנות מזכויות ומחובות משפטיות.³⁹ אישיות זו נפרדת מאישיותם של גורמים אחרים המעורבים בחיי החברה: בעלי מניותיה, אורגניה ונושיה; וכפועל יוצא רכוש החברה נפרד מרכושם של גורמים אלו – ולהפך.⁴⁰

לצד העצמאות המשפטית, הפרדת רכוש זו מקנה גם עצמאות כלכלית, מאחר שעם היווסדה, יש לחברה נכסים או ממון העומדים לרשותה ושבאמצעותם ביכולתה לפעול. אם כן, החברה אינה צריכה לפנות דרך קבע לבעלי המניות או לנושים לשם

32 שם.

33 שם, בעמ' 38, ע"ד ריבלין מציג את הבעייתיות המיוחדת שבמתן פטור מאגרה לחברות. זוהי ההתייחסות היחידה של הוועדה לסוגיה זו, וראו: פרוטוקול ישיבה מס' 659 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-16 (5.2.2006); פרוטוקול ישיבה מס' 664 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-16 (13.2.2006); פרוטוקול ישיבה מס' 666, לעיל ה"ש 20; פרוטוקול ישיבה מס' 52 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-17 (17.10.2006); פרוטוקול ישיבה מס' 112 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-17 (15.1.2007); פרוטוקול ישיבה מס' 117 של ועדת החוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-17 (21.1.2007).

34 השוואת מעמד זו נתמכת אף בלשון סעיף 4 לחוק הפרשנות, התשמ"א-1981 וסעיף 1 לפקודת הפרשנות [נוסח חדש], המגדירים "אדם" – לרבות תאגיד. יתר על כן, לשון תקנה 14 לתקנות האגרות נוקטת את המונח "בעל דין", וסעיף 4 לחוק החברות, התשנ"ט-1999 (להלן – חוק החברות) קובע במפורש כי חברות הן בעלות זכויות וחובות משפטיות, ומכאן נובע כי ביכולתן להיחשב לבעלות דין כנדרש בתקנה 14.

35 סעיף 15 לחוק החברות.

36 סעיף 1 לחוק החברות קובע כי מניה היא "אגד של זכויות בחברה הנקבעות בדין ובתקנון".

37 סעיף 1 לחוק החברות קובע כי איגרת חוב היא "מסמך שהנפיקה חברה המעיד על קיומה של התחייבות כספית שחבה החברה, ומגדיר את תנאיה, למעט שטרי חוב או שטרי חליפין שנתנה חברה במהלך עסקיה".

38 סעיפים 4-5 לחוק החברות.

39 פיקציה משפטית זו עוגנה לראשונה בעניין *Salomon v. A Salomon & Co Ltd.*, [1897] AC 22 (Eng.), שבו הובהר כי אישיות משפטית נפרדת של חברה בעירבון מוגבל היא כלי לגיטימי לחלוקת סיכונים. אולם מדובר בכשרות משפטית מוגבלת, וישנן זכויות וחובות שלא יעמדו לחברות (רע"א 46/94 **אברמוב נ' הממונה על מרשם המקרקעין**, פ"ד נ (2) 202, 205 (1996)).

40 אירית חביב-סגל **דיני חברות** 15 (2007).

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", *הארץ* דין ט(1) 50 (תשע"ה)

מימון פעילויותיה. יתרה מזו, החברה לא בהכרח תפנה לאותם גורמים וביכולתה להיזקק למימון חיצוני. ייתכן אפוא שהמימון הראשוני של החברה יגיע מבעלי המניות, מימון נוסף יתקבל מהנפקת איגרות חוב בשלב מאוחר יותר בחיי החברה, וייתכן אף מימון באמצעות הלוואה או משכנתה בשלבים מתקדמים יותר – ובכל אחד משלבים אלו גורמים נבדלים עשויים לממן את פעילות החברה. יתרה מזו, ככלל אין לחייב את בעלי המניות, אורגני החברה או נושיה בחיוב ממוני בלעדי עיגון חוזי, להוציא מקרים חריגים שבהם יש לבצע הרמת מסך או לייחס אחריות אישית לאורגניה.⁴¹

חרף השימוש בדימוי הלידה, נראה כי אי-אפשר לפרש את המונחים "הורה" או "בן זוג" שבתקנה 14 כמכוונים לבעלי מניות, אורגנים או נושים של החברה. בלי להידרש יתר על המידה למשמעות של מונחים אלו,⁴² ואף אם אפשרית בדחוק פרשנות הרואה בצדדים שלישיים לחברה הורים או בני זוג שלה, היא אינה ראויה ולו בשל הקשיים שביישום פרשנות זו. כך, למשל, לא ברור אם ייחשבו להורי החברה היוזמים שהגו את הרעיון שהביא להתהוות החברה, בעלי ניירות הערך שממונם אפשר לחברה "לקרום עור וגידים", או רשם החברות שבעת מתן תעודת ההתאגדות יצר את האישיות המשפטית שהיא החברה. קשיים דומים עולים אם ננסה לבחון מי הם בני הזוג של החברה – האם מדובר באורגניה שיש להם חלק אינטימי בחייה ודואגים לרווחתה, או אולי מדובר בשותפיה העסקיים? אכן, פרשנות שלפיה יש לחברה הורים ובני זוג היא מלאכותית, ומתרחקת מלשון התקנות ומכוונת המחוקק, ובדין דחה השופט הנדל את עמדת המדינה בסוגיה זו בעניין *בלורי*.⁴³

מהאמור לעיל עולה כי ההצדקה הבסיסית לעצם קיומה של חברה היא יכולתה להקים חיץ משפטי וכלכלי בינה לבין כלל הגורמים המעורבים ב"חייה". מסיבה זו, רק במקרים חריגים החיץ מוסר, שכן הצצה תדירה ותכופה מעבר למסך ההתאגדות תפגע בתמריצים להתאגד, וכפועל יוצא – בהתנהלות הכלכלית המערבית המודרנית.⁴⁴ בכך נבדלת החברה, אשר כל קיומה מושתת על הפיקציה המשפטית של אישיות משפטית נפרדת, מבני אדם; אצל האחרונים בחינת יכולתם הכלכלית המעשית באמצעות הצצה מעבר לאישיותם הנפרדת אל עבר מי שתומכים בהם אמנם עשויה לפגוע במידת מה בכבודם או בעצמאותם המשפטית, אך אצל הראשונים בחינת היכולת הכלכלית של בעלי המניות, האורגנים והנושים עשויה להסב פגיעה חזקה וממשית לעצם קיומה של האישיות המשפטית הנפרדת.

41 לעניין הרמת מסך ראו: סעיף 6 לחוק החברות; סעיף 1ד52 לחוק ניירות ערך, התשכ"ח-1968; ע"א 4263/04 *קיבוץ משמר העמק נ' עו"ד טומי מנור, מפרק אפרוחי הצפון בע"מ* (פורסם בנבו, 21.1.2009); רע"א 510/00 ח. *רשף קבלנים (1990) בע"מ נ' אילנה ענבר*, פ"ד נד(2) 712 (2000); רע"א 8472/96 *ההסתדרות הכללית של העובדים בא"י נ' מושב שיתופי מולדת*, פ"ד נא(1) 61 (1997). לעניין אחריות אישית של נושאי משרה ראו: סעיפים 46-47, 54 לחוק החברות; סעיף 26 לחוק ההגבלים העסקיים, התשמ"ח-1988; סעיף 224 לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש]; ע"א 10362/03 *א. ברזני שירותים ועסקאות בע"מ נ' אחים בן רחמים (צפון) בע"מ* (פורסם בנבו, 20.10.2009); ע"א 8910/05 א. *אדמון בע"מ נ' זלמה וינבלט* (פורסם בנבו, 20.09.2007); ע"א 2792/03 *אליעזר יצהרי נ' טל אימפורט* (פורסם בנבו, 14.12.2006); ע"א 9183/99 *בני פניגשטיין נ' חברת חברי המהפך מס' 1 (מחצבות) בע"מ*, פ"ד נח(4) 693 (2004); ע"א 4612/95 *איתמר מתתיהו נ' שטיל יהודית* (פורסם בנבו, 27.10.1997); ע"א 407/89 *צוק אור בע"מ נ' קאר סקיריטי בע"מ*, פ"ד מח(5) 661 (1994).

42 לגישות להגדרת הורות ראו, למשל: רות זפרן "המשפחה בעידן הגנטי – הגדרת הורות בנסיבות של הולדה מלאכותית כמקרה מבחן" *דין ודברים* ב 235 (2006); רות זפרן "שיח היחסים כתשתית להכרעה בסוגיות מתחום המשפחה: מספר הערות על דאגה וצדק" *משפט חברת ותרבות | משפטים על אהבה* 605, 646 (2005); Notes, *Looking for Family Resemblance: The Limitations of the Functional Approach to the Legal Definition of Family*, 104 HARV. L. REV. 1640, 1645 (1991); Arlene Skolnick, *Solomon's Children: The New Biologism, Psychological Parenthood, Attachment Theory, and the Best Interests Standard*, in ALL OUR FAMILIES: NEW POLICIES FOR A NEW CENTURY (Mary Mason, Arlene Skolnick & Stephen Sugarman - eds., 1998) 236; Martha Minow, *Redefining Families: Who's In and Who's Out?*, 62 U. COL. L. REV. 269, 270-276 (1991); Janet Dolgin, *Suffer the Children: Nostalgia Contradiction and New Reproductive Technologies*, 28 ARIZ. ST. L. J. 473, 490-500 (1996); Marie Ashe, *Law-Language of Maternity: Discourse Holding Nature in Contempt*, 22 NEW ENG. L. REV. 521, 527-537 (1988); MARTHA ALBERTSON FINEMAN, *THE NEUTERED MOTHER, THE SEXUAL FAMILY, AND OTHER TWENTIETH CENTURY TRAGEDIES* 230-236 (1995); Janet Doigin, *Choice Tradition, and the New Genetics: The Fragmentation of the Ideology of Family*, 32 CONN. L. REV. 523, 534 (2000).

43 עניין *בלורי*, לעיל הי"ש 14, בפס' 6 לפסק דינו של השופט הנדל; פרוטוקול ישיבה מס' 666, לעיל הי"ש 20, בעמ' 36-48.

44 ליתרונות האישיות המשפטית הנפרדת ראו באופן כללי: חביבסגל, לעיל הי"ש 40, פרק א; Henry Hansmann & Reinier Kraakman, *The Essential Role of Organizational Law*, 110 YALE L. J. 387 (2000).

ד. פטור מאגרה – קווים מנחים

כאמור לעיל, מתן פטור לחברות לפי תקנה 14 לתקנות האגרות תתאפשר רק לאחר שהוכח קיומה של עילת תביעה, וכן הוכח חוסר יכולתן הכלכלית לשאת בעלות אגרת בית המשפט – כשנטל הוכחה זה רובץ על כתפי החברות.⁴⁵ ברם, ראינו כי אין לפרש את המונחים "הורים" ו"בני זוג" באופן הכולל בעלי מניות ואורגנים של החברה. עם זאת, אם נבחן את יכולתן הכלכלית של החברות בלבד, בלי להיזקק לעתים לבחינת גורמים שהחברות תלויות בהם, ייווצר חוסר איזון ואי־שוויון בין מתן הפטור ליחידים לבין מתן הפטור לחברות. אדרבה, לולא היו חברות נדרשות לפנות לצדדים שלישיים, התמריץ להתאגד ולו לשם קבלת פטור מאגרה, היה רב. לכן נראה כי יש צידוק עקרוני ומעשי לפנייה לצדדים שלישיים לחברה המבקשת פטור מאגרה. להלן תנותח השאלה אימתי ניתן לבחון את יכולתם הכלכלית של צדדים שלישיים אשר החברה "סמוכה על שולחנם", כדי להוכיח חוסר יכולת זה, ומהו האופן שבו יש לעשות זאת.

ראשית, יש לבחון את זהות הגורמים שאליהם ראוי שחברות יפנו למען גיוס אגרת התביעה בטרם יבקשו פטור מתשלום זה. היקש מלשון תקנה 14 מעלה כי יש לפנות לצדדים שלישיים בעלי זיקה ישירה לחברה, התומכים בה תמיכה כלכלית ניכרת. בשל אופיין של חברות, חברה תיחשב לסמוכה על שולחנו של צד שלישי גם אם זה העניק לה תמיכה כלכלית חד־פעמית אשר אפשרה פעולות מסוימות מפעולותיה, ועל אחת כמה וכמה אם אפשרה את הקמתה.

עם זאת, יש להתחשב בשוני שבין יחידים לחברות בעת פרשנות המונח "סמוך על שולחנם", שכן ליחידים ישנם לכל היותר שני הורים ובן זוג אחד,⁴⁶ ואילו חברות עשויות ליהנות מתמיכה כלכלית של גורמים רבים. דרישה לפנות לכל

45 הדרך הברורה ביותר מאליה לבחינת חוסר יכולת זו היא לבחון את חשבוניותיה, את התחייבויותיה ולקבל מידע מרשמי זכויות למיניהם (רשם המקרקעין, רשם המשכונות וכדומה), בדומה למבקש אנושי. אפשרות נוספת להוכחת חוסר היכולת ייחודית לחברות, ונשאבת ממנגנונים הקיימים בחוק החברות. סעיפים 302–303 לחוק החברות קובעים כי חברה יכולה לבצע חלוקה כל עוד היא עומדת במבחן הרווח, ולמצער במבחן יכולת הפירעון. המבחן האחרון רלוונטי יותר לענייננו, והוא פורש לאחרונה בפסיקה כדורש חוות דעת כלכלית חיצונית ובלתי־תלויה בחברה או בבעלי מניותיה (ת"א (ת"א) 48067-01-11 ע.ל.א.ן מרחצאות בע"מ נ' "בזק" החברה הישראלית לתקשורת בע"מ, בעמ' 30–31 (פורסם בבנו, 14.05.2012)). לרשות החברות עומד אפוא כלי משפטי להוכחת יכולתן הכלכלית לעמוד בהתחייבויותיהן, ובתי המשפט יכולים להיעזר בכלי זה – אשר מטיבו ומטבעו הוא מקיף יותר מהנתונים שיתקבלו מבדיקת חשבונות הבנק או מקבלת מידע מרשמיים למיניהם בלבד – לשם קביעת חוסר מסוגלת כלכלית, כשם שהם עושים כיום. חוות דעת זו יכולה להציג לפני בית המשפט את היכולת הכלכלית של החברה המבקשת לאשורה, תוך התחשבות במשאבים הזמינים לה כיום, ואלו שיהיו זמינים לה בעתיד. אמנם עשויה להישמע הטענה כי כלי זה מיותר משום שחברות עשויות לטעון כי אין ביכולתן לשלם לכלכלן כדי שיערוך חוות דעת כזו. אולם אין בטענה זו כדי לייטר לחלוטין את עצם האפשרות להיזקק לחוות דעת כלכלית. ראשית, חברה הטוענת שאין לה יכולת כלכלית לשלם אגרה לא בהכרח חסרת אמצעים לתשלום בעד חוות דעת כלכלית – בייחוד אם מדובר בתביעת סכומים גבוהים. שנית, ייתכן שניתן לפנות לצדדים שלישיים לחברה בדרישה "רכה" לתשלום שכר טרחת הכלכלן (על מהות הדרישה "הרכה" אסביר להלן). שלישיית, ייתכנו מקרים שבהם המצוקה הכלכלית תהיה כה רבה עד שלא יהיה ביכולתה של חברה לממן חוות דעת כלכלית, ובמקרים אלו סביר שהראיות לחוסר מסוגלות כלכלית שיהיו בידי החברה יהיו כה ברורות עד כי חוות הדעת הכלכלית לא תידרש כלל. אפשרות שלישית, אך מוגבלת, היא בחינת הסטטוס המשפטי של החברה, דהיינו אם החברה נתונה בהליכי פירוק או הבראה. בהקשר זה חשוב לציין כי קיומו של הסדר נושים או צו פירוק לא בהכרח מצביע על היעדר יכולת כלכלית (להבדיל מהחזקה שאדם פושט רגל הוא מחוסר אמצעים לפי תקנה 14(ד)3 לתקנות האגרות). הליכים אלו שונים במהותם זה מזה, שכן מטרתו של הסדר נושים היא לשקם את החברה באופן שלאחריו ייפתח "דף חלק", ואילו פירוק החברה משמעו חיסול האישיות המשפטית של החברה (סעיף 350 לחוק החברות; פרק יב, סימני א-ב לפקודת החברות; חביב-סגל, ה"ש 40 לעיל, פרק ו). ברי שחברה העשויה לצאת לדרך כלכלית חדשה היא לא בהכרח חסרת יכולת כלכלית, ולכן במקרים כגון דא על החברות להוכיח את חוסר היכולת בהתחשב בנסיבות הקונקרטיות. אולם אף במקרים שבהם ניתן צו פירוק, אין הדבר מעיד בהכרח על היעדר יכולת כלכלית. צו זה יינתן באחד מארבעה מקרים, ורק אחד מהם הוא חדלות פירעון של החברה (סעיף 257 לפקודת החברות). בתוך כך, רואים חברה כחדלת פירעון באחד משלושה מצבים (סעיף 258 לפקודת החברות): החברה לא פרעה חוב של חמישה שקלים ומעלה במשך שלושה שבועות ממועד דרישת הנושה את פירעון החוב; לא קוים צו שהוצא לטובת נושה; הוכח לבית המשפט כי אין ביכולת החברה לשלם את חובותיה, תוך התחשבות בחביויותיה המותנות והעתידיות (אף חלופה זו עשויה להילמד באמצעות חוות דעת כלכלית, כפי שהוצע לעיל). אם כן נראה כי צו פירוק מעיד על היעדר יכולת כלכלית אך ורק כאשר הוא ניתן בשל חדלות פירעון, ולאחר שהוכח שחדלות הפירעון נובעת מהיעדר יכולתה לשלם את חובותיה.

46 בהנחה שאנו מתייחסים אך ורק לתאים משפחתיים מסורתיים, ומתעלמים מתבניות משפחתיות "חדשות" כגון הורות משותפת הכוללת יותר מזוג הורים, יחסים פוליאמוריים שבהם ישנם לכל הפחות שלושה בני זוג. יש לציין כי התחקות אחר היכולת הכלכלית האמיתית של מבקש הפטור מצדיקה פנייה להורים ולבני זוג גם בתאים משפחתיים שאינם מסורתיים, ונראה שלשון החוק אינה מונעת זאת.

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ** דין ט(1) 50 (תשע"ה)

הגורמים הללו אינה מעשית, שכן היא עשויה להטיל עול כבד על החברות המבקשות פטור, ולהקשות את מלאכת הברור של בית המשפט.

מסיבה זו ראוי לאמץ דרישה נוספת, שתפעל כמסננת, והיא שיש לפנות רק לצדדים שלישיים בעלי עניין כלכלי בהגשת התביעה שבה התבקש פטור מתשלום האגרה.⁴⁷ אם כן, נראה שחברות שביקשו פטור מאגרת בית משפט, יצטרכו לפנות תחילה לשם גיוס האגרה לצדדים שלישיים בעלי זיקה ישירה לחברה, התומכים (או שתמכו) בה כלכלית, ואשר יש להם עניין כלכלי בהגשת התביעה. לדרישה זו שני היבטים חשובים. האחד משפיע על זהות הגורמים שאליהם יש לפנות. אם החברה אינה נמצאת בהליכי הבראה או פירוק, האינטרס הכלכלי העיקרי הוא של בעלי מניותיה, ואילו בחברה הנתונה באחד מהליכים אלה, האינטרס עשוי להיות של נושיה.⁴⁸ דהיינו, על החברה לא מוטלת חובה לפנות **בכל הליך** לבעלי מניותיה, למנהליה ולנושיה, וזהות הצדדים השלישיים אליהם החברה נדרשת לפנות נקבעת בהתאם לזהות בעלי האינטרסים הכלכליים בתביעה אותה מגישה החברה.

ההיבט השני הוא שאין מקום לפנות לאורגנים של החברה אך ורק בגלל פעולותיהם למענה, ושלא כתפיסה השלטת שלפיה יש לפנות למנהלי החברות.⁴⁹ אמנם למנהלי החברות זיקה ישירה לתובענה ועניין כלכלי בה מעצם היותם עובדי החברות, אולם הם לא בהכרח תומכים בחברות במישורין תמיכה כלכלית. ייתכן שמנהלי החברות הם גם בעלי מניות או נושים מכוח תמיכה כלכלית בחברה.⁵⁰ במקרים אלו פנייה אליהם לשם מימון אגרת בית המשפט תיעשה מעצם היותם בעלי מניות או נושים ולא מעצם תפקידם כמנהלים. יתרה מזו, לא ברור הטעם לדרוש מן החברה לפנות למנהלים אך ורק מעצם היותם אורגנים של החברה, שכן בראש ובראשונה מדובר בעובדי החברות והם אינם נדרשים להעמיד לרשותן סכומי כסף כדי לזכות בתפקידי ניהול. אדרבה, ההפך הוא הנכון, שכן מנהלי החברות תלויים בהן כלכלית בהיותם עובדיהן. מבחינה זו, אין כל הבדל בין מנהלי החברה ליתר עובדיה, שכן גם אלו וגם אלו נמצאים באותו שלב בסולם הנושים. לכן, דרישה מן החברה לפנות למנהליה בשל היותם מנהלים, לכאורה מטילה עליהם אחריות אישית הגוררת עמה התחייבות כלכלית כלפי החברה, דרישה המנוגדת להסדרים הקבועים בדין שאינה מתחשבת בטבען של חברות.⁵¹

ראוי להדגיש, במקרים של שימוש לרעה באישיות המשפטית הנפרדת, למשל כאשר החברה הבריחה נכסים כדי להימנע מתשלום האגרה, מוצדק לפנות לגורמים האחראיים לשימוש לרעה זה, כדי שהם ימנעו את תשלום האגרה. במקרים אלו עשויים להיות מעורבים צדדים שלישיים אשר אינם בעלי מניות, נושים או אורגנים, אך מעצם מעורבותם בהברחת הנכסים

47 ראו, למשל: ע"א 274/91 קליין נ' מסדה (צוטט בע"א 473/95 מנורה חברה לביטוח בע"מ נ' מדיה סוניק מערכות מולטימדיה בע"מ (פורסם בנבו, 07.02.1996)); עניין אלי בראשי, לעיל ה"ש 14, בפס' 9 לפסק דינו של הנשיא גרוניס; עניין קמחי, לעיל ה"ש 19, בפס' 3 לפסק דינו של השופט גרוניס; עניין בנק הפועלים, לעיל ה"ש 19, בפס' 9-10, 14, 16 לפסק דינו של השופט גרוניס; עניין בלורי, לעיל ה"ש 14, שם; עניין רימונים, לעיל ה"ש 15, שם.

48 כך, למשל, נושים בעלי שעבוד, וכן נושים בעלי תיקי השקעות מפוזרים, עשויים להיות אדישים לגורלה של התביעה המוגשת משום שהאינטרס הכלכלי שלהם מובטח (ראו: אירית חביב סגל, "דיני השעבודים במימון הפירמה" עיוני משפט טו 83, 104, 117-120 (1990)). לעומת זאת, נושים בלתי מובטחים ונושים שהשקעתם העיקרית היא בחברה התובעת, יש להם אינטרס כלכלי מובהק לנהל את התביעה.

49 ראו, למשל: עניין דנאר, לעיל ה"ש 11, שם; עניין בלורי, לעיל ה"ש 14, שם; עניין בראשי, לעיל ה"ש 14, שם; עניין הגות הספר היהודי, לעיל ה"ש 14, שם; עניין מזוז 1990 בע"מ, לעיל ה"ש 14, שם.

50 להבדיל מהיותם נושיה בשל עצם עבודתם בחברות, שבמקרה זה אין הבדל בין מנהלי החברה לשאר עובדיה בסולם הנושים (וראו: סעיף 354 לפקודת החברות; צפורה כהן פירוק חברות 546-723 (2000)).

51 סעיפים 54, 252, 254, 256 לחוק החברות; דני"א 7/81 פנידר, חברה להשקעות פתוח ובנין בע"מ נ' דוד קסטרו, פ"ד לז(4) 673, 693-696 (1983); ע"א 8910/05 א. אדמון בע"מ נ' זלמה וינבלט, בפס' 32 לפסק דינה של השופטת ברלינר (פורסם בנבו, 20.9.2007); ע"א 10362/03 א. ברזני שירותים ועסקאות בע"מ נ' אחים בן רחמים (צפון) בע"מ, בפס' 17-20 לפסק דינו של השופט גרוניס (פורסם בנבו, 20.10.2009); ע"א 4612/95 איתמר מתתיהו נ' שטיל יהודית, בפס' 25-28 לפסק דינו של השופט אור (פורסם בנבו, 27.10.1997); ע"א 2792/03 אליעזר יצהרי נ' טל אימפורט, בפס' 12-7 לפסק דינה של השופטת ארבל, בפס' 2 לפסק דינו של הנשיא ברק (פורסם בנבו, 14.12.2006).

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ** דין ט(1) 50 (תשע"ה)

הם עונים על ההגדרה שצוינה לעיל.⁵² זאת ועוד, בשל מעורבותם בשימוש לרעה במסך ההתאגדות, ראוי לבחון את יכולתם הכלכלית גם בלי להידרש להגדרה דנן.

אם נסכם את הדברים עד כאן, ראינו שכדי לזכות בפטור מתשלום אגרת בית משפט, על החברה המבקשת פטור להוכיח כי יש לה עילת תביעה לכאורה,⁵³ וכן כי היא חסרת יכולת כלכלית לממן את האגרה. הוכחת חוסר יכולת זו תיעשה בהסתמך על הצגת המשאבים הזמינים לחברה, הכוללים את מכלול נכסיה וכן את המשאבים אשר צדדים שלישיים בעלי זיקה ישירה לחברה, התומכים (או שתמכו) בה כלכלית, ואשר יש להם עניין כלכלי בהגשת התביעה, העמידו (או שלא העמידו) לרשותה לשם ניהול התובענה.

בהקשר זה ראוי להבחין בין שתי דרישות אפשריות מצד בתי המשפט בבואם לבחון בקשות פטור מאגרה ולחייב את החברה לפנות לצדדים שלישיים בבקשה לסייע במימון האגרה: דרישה "רכה" ודרישה "קשה". הדרישה ה"רכה" משמעותה היא שגם אם צדדים שלישיים יסרבו לסייע במימון תשלום האגרה, יוכל בית המשפט לפטור את החברה מתשלום האגרה על סמך יכולתה שלה.⁵⁴ הדרישה ה"קשה" משמעותה היא שסירוב הצדדים השלישיים לסייע במימון האגרה הוא טעם מספיק לדחיית הבקשה לפטור.

חשיבותה ושבריריותה של האישיות המשפטית הנפרדת, ומערך התמריצים שהיא מספקת לצדדים שלישיים, מחייבים ערנות להבדל בין שתי הדרישות. כך, למשל, בהיעדר הבחנה בין שתי הדרישות, ונקיטת כל אחת מהן בנסיבות הראויות, משקיעים עשויים להירתע מלהשקיע, בשל החשש שיבוא יום שבו החברה תיקלע לקשיים והם יאלצו להזרים כספים נוספים למימון תביעות (אשר לאו דווקא הם יזכו ליהנות מפירותיהן),⁵⁵ כדי להציל אפילו חלק מהשקעתם. כמו כן, ההבחנה בין הדרישות הללו מיישבת בצורה הרמונית בין סדר הדין האזרחי⁵⁶ לבין הרציונל שבבסיס דיני התאגידים.

בשל כך נראה כי ראוי להחיל דרישה "רכה" כברירת המחדל, ולדרוש דרישה "קשה" אך ורק בנסיבות שבהן יש לבצע הרמת מסך או להטיל אחריות אישית על נושאי משרה.⁵⁷ דהיינו, ניתן להפנות דרישה "קשה" רק כלפי גורמים שהשתמשו לרעה במסך ההתאגדות, או שהתנהלותם הפגומה היא שהביאה למצבה הכלכלי הרעוע של החברה ולהגשת התובענה שבה מתבקש הפטור מתשלום האגרה. לכן נראה כי במרבית המקרים הדרישה ה"קשה" תופנה כלפי בעלי מניות ואורגנים של החברה, ולא כלפי נושים. אך במקרים החריגים שבהם נוצלה האישיות המשפטית הנפרדת לרעה, מן הראוי להפנות את הדרישה ה"קשה" לכל גורם מעורב. באופן זה נבטיח שוויון בין בעל דין בשר ודם לבין גוף מאוגד, שהרי כאשר דורשים מבעל דין בשר ודם להוכיח את יכולותיו הכלכליות, כשהוא סמוך על שולחנם של אחרים, איננו מבטלים את עצם קיומו, בעוד

52 צדדים שלישיים בעלי זיקה ישירה לחברה, התומכים (או שתמכו) בה כלכלית, ואשר יש להם עניין כלכלי בהגשת התביעה.

53 דרישה שפורשה בפסיקה בצמצום, בשל הפגיעה בזכות הגישה לערכאות, ולכן נדרש להראות רק כי סיכויי ההליך אינם קלושים (ראו: בר"מ 1512/14 פלוני נ' שר הפנים, בפס' 5 לפסק דינו של השופט פוגלמן (פורסם בנבו, 19.3.2014); עע"מ 448/12 שפרה דון-יחיא נ' הועדה המקומית לתכנון ולבניה חיפה, בפס' 12 לפסק דינו של השופט מלצר (פורסם בנבו, 13.11.2012)).

54 יש להכיר בכך שבמקרים כגון דא יש לבית המשפט שיקול דעת להעניק פטור לחברה על סמך משאביה בלבד; ולחלופין להעניק פטור מותנה, שלפיו יחויב הצד שכנגד בתשלום האגרה אם יפסיד בתובענה (תקנה 14(ג) לתקנות החדשות). בהקשר זה ראוי לציין כי בעניין גיל (לעיל ה"ש 16), הציע השופט חשין לאמץ הסדר של דחיית תשלום האגרה עד לסופו של ההליך, הסדר אשר היה קיים בתקנות בית המשפט (אגרות), התשי"ז-1957, ובוטל לאחר מכן. דחיית תשלום זו דומה במידת מה לפטור המותנה, שכן בשני המקרים ניתן לשלם את האגרה בסוף ההליך. עם זאת, שני ההסדרים דנן חותרים תחת חלק מהרציונל שבבסיס השתת האגרה, ובהם מניעת התדיינויות סרק ומניעת הגשת תובענות בסכומים "מנופחים" כדי להרתיע את הצד שכנגד. כפועל יוצא נראה כי דווקא ביטול האפשרות להעניק פטור מותנה ראוי יותר מהוספת אפשרות לדחיית תשלום האגרה.

55 כך, למשל, בעלי מניות ונושים לא מובטחים עשויים להידרש להשקיע כספים נוספים בתביעה, אולם לחלוק את כספי הזכיה עם כלל הנושים; ואפילו שלא לקבל כל פיצוי אם נושים אחרים קודמים להם בסולם הנושים לפי סעיף 354 לפקודת החברות.

56 תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984.

57 למקרים שבהם ראוי להרים את המסך או להטיל אחריות אישית על אורגנים ראו המקורות לעיל בה"ש 41, 51. והשוו: עניין אלי ראובן, לעיל ה"ש 4, פסקה 29 לפסק דינו של הנשיא (בדימוס) גרוניס; Elizabeth Summers, *Proceeding in Forma Pauperis in Federal Court Can Corporations Be Poor Persons*, 69 CAL. L. REV. 219, 235-243 (1974).

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי: האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ דין** ט(1) 50 (תשע"ה)

שדרישה כזו מגוף מאוגד גורמת לפגיעה רבתי בעצם קיומו המשפטי העצמאי.⁵⁸ לכן מן הדין ומן הצדק לחקור את יכולותיהם הכלכליות של צדדים שלישיים לחברה אך ורק כאשר הם שערערו את קיום האישיות המשפטית הנפרדת, או שהתנהלותם הייתה פגומה במידה ניכרת.⁵⁹

כנגד הצעה זו עשויה להישמע הטענה כי הדרישה "הרכה" תהיה חסרת משמעות, מכיוון שצדדים שלישיים לחברה יסרבו לממן את תשלום אגרה – במיוחד אם החברה נתונה בקשיים כלכליים – ולכן אין בדרישה זו שום תועלת. ביקורת זו משקפת תחושה קשה הקיימת גם כאשר מבקש הפטור הוא אדם בשר ודם, אשר הוריו או בני זוגו סירבו לממן בשבילו את תשלום האגרה. אך במקרים אלו בתי המשפט מעניקים פטור מתשלום האגרה על סמך יכולתו הכלכלית של המבקש בלבד, משום שמדובר בישויות משפטיות נפרדות, ובלבד שאין חשש להברחת נכסים.⁶⁰ נוסף על כך, חשיבותה של הדרישה "הרכה" רבה, משום שבראש ובראשונה היא שומרת על קיום האישיות המשפטית הנפרדת – דבר אשר יש לו ערך רב. כמו כן יש לציין כי עובר לקבלת בקשת הפטור בית המשפט אינו נדרש לקבוע מהו סוג הדרישה שיחול במקרה הקונקרטי, אשר תקבע רק לאחר קבלת הבקשה והמסמכים המצורפים לה.⁶¹ כפועל יוצא, צדדים שלישיים אשר יש להם אינטרס רב בתביעה, יומרצו לממן את תשלום האגרה גם אם ייתכן שלא יחויבו בסופו של דבר לעשות זאת, בשל החשש שתידחה בקשת הפטור ושיימחק ההליך לפי תקנות סדר הדין האזרחי.

לסיכום חלק זה, הוצעה הפרשנות הבאה לתקנות המאפשרות לחברות לזכות בפטור מתשלום אגרת בית משפט. ראשית, על החברה המבקשת פטור להוכיח כי יש לה עילת תביעה לכאורה. שנית, על החברה להוכיח כי היא חסרת יכולת כלכלית לממן את האגרה. הוכחת חוסר יכולת זו תיעשה בהסתמך על הצגת המשאבים הזמינים לחברה, הכוללים את מכלול נכסיה וכן את המאשבים אשר צדדים שלישיים בעלי זיקה ישירה לחברה, התומכים (או שתמכו) בה כלכלית, ואשר יש להם עניין כלכלי בהגשת התביעה, העמידו (או שלא העמידו) לרשותה לשם ניהול התובענה. בהקשר זה יש לציין, כי אין לפרש את המונחים "הורים" ו"בני זוג" באופן הכולל בעלי מניות ואורגנים של החברה. כמו כן, נראה כי דרישה "רכה" להעמדת סכום האגרה מצדדים שלישיים צריכה להיות ברירת המחדל, בעוד שדרישה "קשה" מוצדקת אך ורק בנסיבות שבהן יש לבצע הרמת מסך או להטיל אחריות אישית על נושאי משרה.

ה. במקום סיכום

הפתרון המוצע אינו דרך המלך להסדרת סוגיית פטור לחברות מתשלום אגרת בית משפט. לא בכדי בתי המשפט נמנעו מחקיקה שיפוטית בסוגיה, שכן הנושא סבוך ודורש התחשבות בגורמים רבים – הן בצדדים להליך הן בצדדים שלישיים העשויים להיפגע מהחלטות עקרונית אלו. לכן מן הראוי שהסוגיה תוסדר על ידי המחוקק, ויפה שעה אחת קודם. ברם, אין פירוש הדבר שבתי המשפט נטולי כלים לבחינת הסוגיה, ואכן לאורך השנים הם התמודדו עם עמימות תקנות האגרות.

58 כאמור, הרמת המסך שבפנייה לצדדים שלישיים – אפילו בפנייה ב"דרישה קשה" – אינה חמורה כייחוס חוב באמצעות הרמת מסך, משום שהצדדים השלישיים יכולים לסרב לבקשה, ואילו בנסיבות אחרות עצם הרמת המסך מהווה הטלת אחריות ישירה. ברם, סירוב זה בעל משמעות כלכלית בלתי מבוטלת, שכן בכך אובד הרווח האפשרי מקיומה של התובענה ואף ייתכן שיוטלו הוצאות משפט. לכן, דה־פקטו, אין הבדל של ממש בין הרמת מסך בענייננו לבין הרמת מסך בנסיבות אחרות, משום שבשני המקרים הרמת המסך משפיעה השפעה כלכלית ישירה ומיידית.

59 בשולי דברים יוער כי אין טעם לדרוש פנייה של חברה אל נושא הפטור בעצמו מתשלום אגרה, אם החברה נמצאת בהליכי פירוק ובתביעתה היא נכנסת לנעלי נושה זה ואף יש מקום לפטור את החברה המבקשת מתשלום האגרה. וחשוב לציין בהקשר זה, כי במקרים שבהם לחברה נושים רבים, ורק חלק מהם פטורים מאגרה, לא בהכרח יחול הרציונל המצדיק אי־פנייה לנושים ומתן פטור בשל כניסה לנעליהם. כדי שחברה תזכה בפטור מתשלום אגרה על סמך פטור הצפוי לנושה, אינטרס הנושים בתביעה הספציפית צריך להיות מובהק. דהיינו, אם החברה תזכה בתביעה, הרוב המכריע של הזכויות יגיע לכיסם. במצב דברים זה ניתן לראות בחברה מי שנכנסת לנעלי נושה, ומתקיים הרציונל למתן הפטור.

60 ע"א 3477/11 אייל שני נ' עו"ד ארז חבר, נאמן לנכסי החייב, בפס" 6 לפסק דינו של השופט גיוראן (פורסם בנבו, 3.10.2011).

61 וראו דברי הנשיא (בדימוס) גרוניס בעניין אלי ראובן, לעיל ח"י 4, בו נקבע כי "מבקש פטור מתשלום אגרה נדרש לטעון את כל טענותיו ולהניח את מלוא התשתית העובדתית והראייתית עם הבאת ההליך לראשונה לבית המשפט" (פסקה 15 לפסק דינו של הנשיא (בדימוס) גרוניס).

חיים אברהם, "בעקבות פסק דין בלורי : האם, וכיצד, יש לפטור חברות מתשלום אגרת בית משפט בהליכים אזרחיים", **הארץ דין** ט(1) 50 (תשע"ה)

רשימה זו ביקשה להוסיף לשיקולי בתי המשפט בבואם להחליט בעניין מתן פטור מאגרת בית משפט גם את האינטרסים שבבסיס דיני התאגידים, ובראשם הצורך לנהל חיי מסחר תקינים. הצצה מבעד למסך ההתאגדות מחייבת זהירות רבה. לכן, בכל מקרה ומקרה עלינו לאזן בין שיקולי היעילות מן הצד האחד, וזכות הגישה לערכאות מן הצד האחר ; כשבתווך ניצבת ונשמרת האישיות המשפטית הנפרדת.